POMOĆ MEĐUNARODNOG PRAVA I MEĐUNARODNOG PRAVOSUĐA U PRONALASKU NESTALIH LICA U ORUŽANIM SUKOBIMA NA PROSTORU BIVŠE SFRJ I AP KIM***

Sažetak: *Pravo je stvoreno da pomogne u rešavanju problema koji se pojavljuju u međuljudskim odnosima i opterećuju njihovo bivstvovanje, saradnju i budućnost. Za različite vrste problema angažuju se različite grane prava. Problem oružanih sukoba, ratovanja i stradanja prati čovečanstvo i civilizaciju od prvobitnih ljudskih zajednica. Izgleda da je bio nemoguć život bez sukoba, a što je još obeshrabrujuće, ni budućnost nije pošteđena sličnih događaja. U oružanim sukobima stradaju nedužni ljudi bez obzira da li se radi o lokalnim ili regionalnim, međunarodnim sukobima. Mnogi su evidentirani kao nestala lica. Godine su prošle, nikakvi relevantni podaci nisu dostupni kako bi se saznala istina, pronašla tela, patnja srodnika na neki način olakšala. Međunarodno pravo i međunarodno pravosuđe moraju da pruže odgovor, zaštitu i pouku. Istina je važna zbog neosnovane patnje žrtava, zbog pomirenja koje usmerava budućnost.*

Ključne reči: *nestala lica, oružani sukob, međunarodno pravo, međunarodno pravosuđe*

* Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd, Srbija; jasmina.krstenic@aepa.org.rs

** Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd, Srbija; djuricic.tomic86@gmail.com

*** Rad je rezultat projekta FPKNLVS – Značaj i uloga pravnih nauka u rešavanju problematike nestalih lica u oružanim sukobima na prostorubivše SFRJ i AP Kim. Projekat je pokrenut sporazumom Pravnog fakulteta sa Komisijom za nestala lica Vlade Republike Srbije.

1. Uvodne napomene

Pojam oružanog sukoba sa aspekta međunarodnog krivičnog prava predstavlja sukob na određenom prostoru, uz upotrebu različitih vrsta oružja i taktika ratovanja. Gerilski način borbe, frontalni okršaji, vazdušni napadi, kopneni okršaji, svejedno za žrtve po surovosti, ali važno za određivanje karakteristika sukoba. U svakom sukobu žrtve stradaju, njihov tačan broj se najčešće ni ne zna. Zadatak istorije jeste da se utvrdi istina, zadatak tog trenutka da odgovorni budu kažnjeni, a zavet za budućnost da se učini sve što je moguće da se i pomisao na sukob spreči.

Balkanski prostor je kroz vekove bio „trusno“ područje oružane sukobe različitih strana, razmera i posledica. XX vek je stvorio međunarodno krivično pravo i međunarodno pravosuđe čiji je zadatak da se ostvari pravda za žrtve prvenstveno. Za potpuno rešavanje problema žrtava oružanih sukoba neophodna je pomoć i drugih pravnih grana. Ideja da za ovo kompleksno pravno, istorijsko, društveno pitanje može i mora da se pronađe rešenje u oblasti pravnih nauka jeste jedno od najsvrsishodnijih predloga. Država i pravo su prošli različite faze razvoja i zajedno su se menjali državno ustrojstvo i usavršavanje prava i pravnog sistema u državi. „Poslednja faza razvoja prava odlikuje se težnjom da se izmire strogost koja je immanentna pravnom pravilu i sigurnost i jednakost u primeni prava, sa jedne strane, sa zahtevima pravičnosti i morala, koji samom svojom prirodom podrazumevaju elastičnost u formulisanju pravnih pravila i njihovoj primeni, sa druge strane.¹ U toku XX veka faza zrelosti prava bila je pod uticajem socijalizacije prava koja je ublažila strogost normi, izvesnost i sigurnost u njihovoj primeni.²

2. Pojam nestalog lica i oružanog sukoba

Objašnjenje osnovnih pojmova od kojih započinjemo razmatranje osnovnog problema jeste prvi zadatak. Nacrt Zakona o prinudno nestalim licima nalazi se u postupku izrade i on bi trebalo da sadrži odredbe koje će da definišu pojam prinudno nestalog lica, da će obuhvatiti period sukoba u okviru bivše SFRJ i stradanja na teritoriji AP K i M. Do tada pratićemo postojeće definicije koje pojam nestalog lica određuju kao „žrtvu“, taj pojam „označava nestalo lice i bilo kog pojedinca koji je pretrpeo štetu kao direktnu posledicu prisilnog nestanka“. ³ Države potpisnice ove Konvencije u Preambuli su naglasile važnost

¹ Miroslav Živković, (2002): *Uvod u teoriju države i prava*, Beograd, str.111.

² Ibid. str.111.

³ Član 24. Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (potvrđena Zakonom o potvrđivanju Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, objavljen u „Službenom glasniku RS-Međunarodni ugovori broj 1/2011); istim članom je propisano da: „Svaka žrtva ima pravo da zna istinu u vezi s okolnostima prisilnog nestanka, napretkom i rezultatima istrage i sudbinom nestalog lica. Svaka država članica preduzima adekvatne mere u tom pogledu: da svaka država članica preduzima sve

do tada usvojenih međunarodnih dokumenata za pitanje nestalih lica, kao i odlučnost da spreče nekažnjavanje odgovornih lica za prisilni nestanak, „pravo svakog čoveka je da ne bude podvrgnut prisilnom nestanku, a da žrtva ima pravo na pravdu i naknadu, da zna istinu o okolnostima prisilnog nestanka, sudbinu nestalog lica, kao i pravo na slobodu da zahteva, dobije i saopšti informacije u vezi sa tim“.⁴

Veoma značajna je i definicija pojma „prisilni nestanak“. Ova definicija je određena članom 2. navedene Konvencije koji definiše da je prisilni nestanak „hapšenje, pritvaranje, otmica ili bilo koji drugi oblik lišavanja slobode od strane državnih organa ili lica ili grupe lica koja postupaju po ovlašćenju, uz podršku ili saglasnost države, nakon čega se odbija da se prizna lišavanje slobode ili se skriva sudbina nestalog lica ili mesto na kome se ono nalazi, čime se takvo lice stavlja van zaštite zakona“.⁵ Ukoliko je stvorena praksa prisilnih nestanaka i ako je takva praksa „široko rasprostranjena ili sistematska“ kako to definiše član 5. ove Konvencije, onda takva situacija predstavlja „zločin protiv čovečnosti kako se definiše u međunarodnom pravu i proizvodi posledice predviđene prema takvom važećem međunarodnom pravu“.⁶

Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba pod pojmom međunarodni oružani sukob podrazumeva oružane sukobe „u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima, koristeći se pravom naroda na samoopredeljenje, potvrđujućim u Povelji Ujedinjenih nacija i Deklaraciji o principima međunarodnog prava koji se tiču prijateljskih odnosa i saradnje između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija“.⁷

Pojam oružanog sukoba možemo da posmatramo kao međunarodni oružani sukob i onaj koji to nije. Pomenuti Dopunski protokol definiše pojam međunarodnog oružanog sukoba za koji možemo da kažemo da je „oružani sukob između država kao organizovanih političkih jedinki, koji zbog svog intenziteta podrazumevaju angažovanje oružanih snaga država ili njihovih značajnih delova. Međunarodnim oružanim sukobima ne mogu se smatrati izolovani oružani sukobi manjeg obima (oružani incidenti)“.⁸

adekvatne mere u cilju traganja, pronalaženja i oslobađanja nestalih lica i, u slučaju smrti, pronalaženja, odavanja počasti i vraćanja posmrtnih ostataka; da svaka država ugovornica obezbeđuje u svom pravnom sistemu da žrtve prisilnog nestanka imaju pravo na odštetu i brzu, pravičnu i adekvatnu nadoknadu“.

⁴ Preambula Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka

⁵ Član 2. Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka

⁶ Član 5. Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka

⁷ Član 1. stav 4. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba

⁸ Milenko Kreća (2020) *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd, str.775.

Nemeđunarodni sukobi su „sukobi između države i neteritorijalnih jediniki“.⁹ Razmišljanje pojedinih država o prirodi oružanih sukoba menja se u odnosu na geopolitičke potrebe određene situacije. Sjedinjene Američke Države su posle dešavanja 11. septembra 2001. godine „stale na stanovište da su nekoliko godina u međunarodnom oružanom sukobu sa Al-Kaidom, mada zarobljene pripadnike te organizacije ne smatraju ratnim zarobljenicima. Oružana intervencija SAD, potpomognutih članicama NATO-a, u Avganistanu pravdana je vezama talibanske vlade u toj zemlji sa Al-Kaidom ili delovanjem Al-Kaide u toj zemlji. Građanski rat u SFRJ je tretiran, posebno u jurisprudenciji Tribunala za bivšu Jugoslaviju, „kao kombinacija međunarodnog i nemeđunarodnog oružanog sukoba“.¹⁰ Možda je tako bilo jednostavnije za presudu, za tužilaštvo, za javnost, ali za pravo i praksu, a posebno za pravdu i žrtve, ne verujemo da je ta „čudna“ kombinacija pomogla, posebno nije istoriji i budućnosti.

Oružani sukobi su bili brojni i u XX veku, dešavaju se i u XXI, na žalost, žrtve su brojne, njihove patnje su uvek slične, a karakter oružanih sukoba je nekada lokalni ili regionalni, često i međunarodni. Bez obzira na tu karakteristiku, intencija međunarodne zajednice bi trebala da bude: svet bez sukoba, stanovništvo bez žrtava.¹¹

3. Međunarodno humanitarno pravo

Da li da ga nazovemo Međunarodno humanitarno pravo¹² ili Pravo oružanih sukoba, ipak, bez obzira na naziv, ono je svakako deo međunarodnog prava. U prethodnom delu spoznali smo suštinu i razlike oružanih sukoba, ali i nedоследnost prakse prilikom definisanja pojedinih oružanih sukoba. Principi na kojima počiva Pravo oružanih sukoba jesu princip vojne potrebe, princip humanosti i princip viteštva. „Princip vojne potrebe derivira iz same prirode oružanog sukoba. Opređen ciljem oružanog sukoba, a to je pobeda na bojnopolju, princip vojne potrebe sam po sebi ne trpi bilo kakva objektivna, pravna ograničenja u vođenju rata.“¹³

⁹ Ibid. str. 775.

¹⁰ Ibid. str. 775.

¹¹ Razmišljanje autora shodno trenutnoj konstelaciji odnosa snaga u međunarodnoj zajednici i (ne)polarizaciji društva, kao i zalaganju pojedinih teoretičara međunarodnog javnog prava

¹² Ovaj naziv počinje da se koristi za granu prava ne pre 60-tih godina XX veka. Videti: Amanda Alexander (2015) *A Short History of International Humanitarian Law*, The European Journal of International Law, Vol. 26 no. 1, pp. 114.

¹³ Milenko Kreća (2020) *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd, str. 778.

3.1. Princip humanosti

Princip humanosti poput samog naziva „isključuje primenu sredstava i načina ratovanja koji nanose prekomernu patnju ili su nepotrebni za postizanje pobeđe“.¹⁴ „Ženevsko pravo“ koje čine četiri Konvencije usvojene na konferencijama u Ženevi i to Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru, Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima i Konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata, kao i dva Protokola. Protokol I je posvećen zaštiti žrtava međunarodnih sukoba, a Protokol II zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.¹⁵ Insistiranje na humanom postupanju u odnosu na određene kategorije lica koja se pojavljuju u oružanim sukobima i stiču status priznat Ženevskim konvencijama, čini ove konvencije „humanijim“ i zbog toga se naziva međunarodnim humanitarnim pravom. Mada izraz „humani oružani sukob“ pre deluje kao kontradiktorna jezička tvorevina, svojerversni pleonazam, važno je bilo postići saglasnost na nivou međunarodne zajednice da se najvulnerabilnije kategorije koje se pojavljuju u oružanim sukobima dobiju odgovarajuću pravnu zaštitu.

3.2. Humanitarno pravo

Kada govorimo o humanitarnom pravu, možemo da se prisetimo i pojma „humanitarne intervencije“ koji pojam je u praksi takođe poprimio značenje pleonazma. „U cilju sprečavanja ili ublažavanja humanitarne katastrofe u takvim sukobima, MZ i njeni subjekti (pojedinačne države, grupe država ili njihove organizacije) sve češće, kao izbornim načinom, reaguju spoljnom intervencijom prema režimima pojedinih država. Ali, takvu praksu humanitarnih intervencija, kao što je izneto, prate brojna pitanja i dileme, koje pokazuju značajne nedostatke pravnog određenja humanitarne intervencije“.¹⁶ Međunarodno pravo, uopšteno posmatrano kao pravo čiji deo predstavlja i međunarodno humanitarno pravo, „Rođeno u Evropi, stvoreno od evropskih država, međunarodno pravo ipak nije čisto evropski fenomen.“¹⁷

¹⁴ „...princip humanosti je prevashodno idealne, moralne prirode“. Ibidem str.778.

¹⁵ Videti: Milenko Kreća (2020) *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd, str.779.

¹⁶ Nemanja Danilović (2020): *Novi intervencionizam i humanitarna intervencija u međunarodnoj praksi*, Megatrend revija broj 2/2020, str. 83.

¹⁷ Smilja Avramov, Milenko Kreća, (2007): *Međunarodno javno pravo*, dvadeseto izdanje, Pravni fakultet u Beogradu, JP Službeni glasnik, Beograd, str.13.

4. Međunarodno krivično pravo

Takođe, važan deo međunarodnog prava jeste međunarodno krivično pravo koje „obuhvata kako krivičnopravne aspekte međunarodnog prava, tako i međunarodne aspekte krivičnog prava“.¹⁸ Ono je „izvedena disciplina, vezana delimično za međunarodno javno pravo, delimično za unutrašnje krivično pravo“.¹⁹ Poznavanje i poštovanje osnovnih načela međunarodnog krivičnog prava veoma je važno prvenstveno zbog pronalaženja odgovora na pitanja vezana za nestala lica. Načelo zakonitosti; legitimnosti; individualne subjektivne odgovornosti; solidarnosti i uzajamnog poverenja među državama; humanosti i načelo pravednosti i srazmernosti predstavljaju šest načela koja čine „tekovinu međunarodnog krivičnog prava“.²⁰ Određivanje pojma Međunarodnog krivičnog prava možemo učiniti u formalnom i materijalnom smislu. „U formalnom smislu...bi se moglo odrediti kao sistem peremptornih normi opšteg međunarodnog prava (*ius cogens*) koje za predmet imaju krivičnu odgovornost za inkriminisane radnje ili propuštanja (materijalno krivično pravo)...U materijalnom smislu MKP je krivično pravo međunarodne zajednice“.²¹

4.1. Međunarodni krivični sud

Osnivanje Međunarodnog krivičnog suda predstavlja epohalni korak u učvršćivanju principa Međunarodnog krivičnog prava i uspostavljanja pravila postupka pred tim međunarodnim sudom. Statut Međunarodnog krivičnog suda, usvojen u Rimu, i zbog toga skoro uvek nazivan „Rimski Statut“ definisao je novo poglavlje u ovoj pravnoj oblasti. Usvojen je 17. jula 1998.godine, stupio na snagu 1. jula 2002.godine, Republika Srbija je Zakonom o potvrđivanju Statuta Međunarodnog krivičnog suda²² pristupila grupi zemalja potpisnica Statuta, a Zakonom o saradnji sa Međunarodnim krivičnim sudom²³ definisala uslove saradnje sa Sudom, pružanje pravne pomoći Sudu i izvršavanje odluka Suda.

¹⁸ Zoran Stojanović (2008) *Međunarodno krivično pravo*, šesto dopunjeno izdanje, Beograd, str.16; „Međunarodno krivično pravo se zasniva na određenim načelima koja su mu svojstvena i po kome se razlikuje od drugih grana prava.“, str. 17.

¹⁹ Smilja Avramov, Milenko Kreća, (2007): *Međunarodno javno pravo*, dvadeseto izdanje, Pravni fakultet u Beogradu, JP Službeni glasnik, Beograd, str.49.

²⁰ Ibid. 17-31.

²¹ „Zaštitni objekt MKP su vrednosti i interesi međunarodne zajednice kao celine. Otuda se MKP ne može poistovetiti sa internacionalizacijom nacionalnih krivičnih prava koja ima šire značenje i koja, zajedno sa tzv. Kriminalizacijom međunarodnog prava predstavlja pre objašnjenje nastanka MKP nego sam fenomen MKP“. Videti: Milenko Kreća (2020) *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd, str.628-629.

²² Objavljen u „Službenom listu SRJ_Međunarodni ugovori“, broj 5/2001

²³ Objavljen u „Službenom glasniku RS“, broj 72/2009

Članom 1. Statuta određena je nadležnost Međunarodnog krivičnog suda tako što je ovaj Sud „stalno sudsko telo i nadležan je za vođenje krivičnog postupka protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da su počinila najteža krivična dela od međunarodnog značaja, na način kako je to predviđeno Statutom, i biće komplementaran nacionalnim krivičnim nadležnostima država“. Međunarodni krivični sud počeo je sa radom, a danas ima više od 900 zaposlenih iz 100 država, sa 30 predmeta do sada u radu, 10 osuđujućih presuda, 4 oslobađajuće, i budžet za 2020. godinu od 149.205.600 evra.²⁴ Osnovni principi na kojima se zasniva rad suda su: „Suđenja su poštena; tužioci nezavisni; prava optuženih su podržana; glasovi žrtava se čuju; učešće žrtava i svedoka je zaštićeno; dopiranje (informacija) kreira oblik dvosmernog dijaloga; borba protiv nekažnjivosti se nastavlja.“²⁵

4.2. Međunarodna krivična dela

Pomoć ovog međunarodnog pravosudnog tela, međunarodnog pravnog lica koji status mu je priznat Statutom, sastoji se u definisanju međunarodnih krivičnih dela u čijim obeležjima moramo da tražimo i pronađemo nezakonite radnje lica koja su dovela do nestanka brojnih lica sa teritorija gde su živeli decenijama ne dirajući u ničija teritorijalna, ekonomska ni ljudska prava. Statut u članu 5. određuje da je „Sud nadležan za vođenje krivičnog postupka povodom najtežih krivičnih dela, koja su za takva proglašena od strane celokupne međunarodne zajednice“. Ta najteža krivična dela su Krivično delo genocida; Krivična dela regulisana kao „zločini protiv čovečnosti“; Krivična dela regulisana kao „ratni zločini“ i Agresija. Krivični zakonik Republike Srbije u Glavi 34 navedena su krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom u članovima 370-393a. Radnje izvršenja ovih teških krivičnih dela su brojne. Izdvojićemo nezakonite radnje čija posledica može da bude nestanak lica i njihovo stradanje, a okarakterisana su kao međunarodna krivična dela čijim će se učinocima suditi pred Međunarodnim krivičnim sudom u Hagu (Holandija).

4.3. Genocid

Najteže i najspominjanije, teško dokazivo, jeste krivično delo Genocid. Definirano je u članu 370. Krivičnog zakonika Republike Srbije i u članu 6. Statuta Međunarodnog krivičnog suda. Učinilac ovog krivičnog dela je svako onaj „ko u nameri da potpuno ili delimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili versku grupu kao takvu naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tela ili teško narušavanje fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili delimičnog istrebljenja grupe ili da se primene mere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe ili

²⁴ www.icc-cpi.int

²⁵ www.icc-cpi.int

da se vrši prinudno preseljavanje dece u drugu grupu ili ko u istoj nameri izvrši neko od navedenih dela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili doživotnim zatvorom.“ (član 370. Krivičnog zakonika Republike Srbije)

Statut predviđa da krivično delo Genocid čini lice koje radnje navedene u članu 6. Statuta preduzima „u nameri da se, u celini ili delimično, uništi nacionalna, etnička, rasna ili verska grupa“. Zabranjene radnje su: ubijanje članova grupe; prouzrokovanje teških fizičkih ili mentalnih patnji članova grupe; namerno podvrgavanje članova grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja; preduzimanje mera koje su uperene ka sprečavanju rađanja u okviru grupe; prinudno premeštanje dece iz jedne grupe u drugu. (član 6. Statuta)

4.4. Zločin prema čovečnosti

Krivično delo Zločin prema čovečnosti se vrši kao deo šireg ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, kao takvog, pri čemu se napadom između ostalih brojnih radnji (propisane su u članu 7. Statuta u stavu 1. tačka a-k), smatra ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija ili prisilno premeštanje stanovništva; zatvaranje i drugi oblici lišavanja slobode koji se preduzimaju uz kršenje osnovnih pravila međunarodnog prava; mučenje; silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilno sterilisanje i svaki drugi oblik seksualnog zlostavljanja slične prirode; proterivanje bilo koje grupe ili zajednice na političkoj, verskoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj i polnoj osnovi, ili proterivanje na drugoj osnovi koje je strogo zabranjeno međunarodnim pravom. (član 7. Statuta) Statut dalje pojašnjava navedene pojmove i „napad usmeren protiv civilnog stanovništva“ vezuje za postojanje „političkog programa države ili kakve druge organizacije koja je svojim programom podstrekivala da se takvo delo izvrši“. Član 371. Krivičnog zakonika definiše navedeno krivično delo u suženijem obimu, ali uz predviđanje brojnih radnji koje se predviđaju i Statutom. Statut definiše pojam „prisilnog nestajanja fizičkih lica“, pojava veoma bitnog za predmet našeg razmatranja i definiše ga kao „hapšenje, zatvaranje ili otmicu lica od strane države ili političke organizacije, odnosno preduzetih sa njihovim odobrenjem, odnosno uz njihovu podršku, pri čemu država odnosno politička organizacija odbija da informacije o sudbini ili boravištu tih lica, a to sve sa namerom da takvim licima na duži vremenski period uskrati pravnu zaštitu koja im pripada po zakonu“. Krivično delo Ratni zločini u Statutu imaju u članu 8. stav 2. definisanih 26 mogućih nezakonitih radnji. Radnja uzimanja talaca, naređenje za premeštaj civilnih lica, često prouzrokuju nestanak tih lica. Članovi 372-374. Krivičnog zakonika Republike Srbije definišu tri vrste ratnih zločina u zavisnosti od zaštitnog objekta: Ratni zločin protiv civilnog stanovništva (član 372.); Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika (član 373.); Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (član 374.).

Civilno stanovništvo prilikom izvršenja ratnog zločina može biti usled kršenja pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije objekat uzimanja talaca, kolektivnog kažnjavanja, protivpravnog lišavanja slobode i zatvaranja; prisiljavanja na prinudni rad; izgladnjavanja; vršenje telesnih povreda, mučenja, nečovečnog postupanja, biološki, medicinski ili drugi naučni eksperimenti, prisilna sterilizacija, uzimanje tkiva ili organa radi transplatacije ili da se vrše druge radnje kojima se narušava zdravlje ili nanose velike patnje ili naredi raseljavanje ili preseljavanje ili prisilno odnarođjavanje ili prevođenje u drugu veru.

5. Međunarodno krivično pravosuđe

U okviru međunarodnog krivičnog pravosuđa radi više tribunala koji imaju tačno utvrđenu stvarnu nadležnost, naravno i mesnu nadležnost. Međunarodni krivični sud je organ Ujedinjenih nacija u čiji rad su osnivači polagali mnogo nade da će pravično i efikasno biti kažnjeni svi koji su učinili najteža međunarodna krivična dela. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je svojim rezolucijama, prvi i zadnji put u istoriji ove najveće međunarodne organizacije, osnovao sa pravno i političko upitnom nadležnošću da to učini, dva tribunala za dva dela sveta, različita i udaljena, ali sa sumnjom da njihovi stanovnici su učinili brojna međunarodna krivična dela, čak i ono najteže-genocid. Nirnberški i Tokijski tribunali su ostvarili svoju istorijsku ulogu i postavili temelje međunarodnog krivičnog pravosuđa. Primećeno je da „kako se broj međunarodnih sudova uvećavao, polje njihove nadležnosti se širilo“.²⁶

5.1. *Ad hoc* Tribunali

Međunarodni krivični sud je nastavio sa građenjem ove grane međunarodnog prava na sistematizovanoj osnovi i sa jasno određenim postupkom i zamislima za budućnost. Međutim, kontroverze su od početka osnivanja, pa do kraja rada pratile Međunarodni Tribunal za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na teritoriji bivše Jugoslavije (osnovan Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija broj 808 od 22. februara 1993.godine i broj 827 od 25. maja 1993.godine) i *ad hoc* Tribunal za Ruandu (osnovan Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija broj 955 od 8. novembra 1994.godine). „Osnivajući ove tribunale, Savet bezbednosti je kao pravni osnov uzeo glavu VII Povelje OUN što znači da je osnivanje tribunala izjednačeno sa prinudnom merom radi uspostavljanja i očuvanja međunarod-

²⁶ Aida Torres Perez (2017): *The independence of international judiciary: concept, methods, and current challenges*, Maastricht Journal of European and Comparative Law 2017, Vol. 24(4), 459-461.

nog mira. Takođe, uzet je u obzir i član 29. Povelje OUN koji ovlašćuje Savet bezbednosti da osniva svoja pomoćna tela radi obavljanja svoje delatnosti.²⁷ Ovi tribunali nisu u predviđenom roku završili rad na predmetima koji su bili započeti. Savet bezbednosti je ponovo reagovao i svojom odlukom ustanovio Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove u 22. decembra 2010.godine. Ogranak Mehanizma u Hagu počeo je da radi 1. jula 2013.godine, a Ogranak u Arushi 1. jula 2012.godine. Savet bezbednosti razmatra napredak u radu Mehanizma svake dve godine. Mehanizam je između ostalog odgovoran za zaštitu hiljada žrtava i svedoka. Ovaj novi institucionalni oblik na međunarodnom nivou osmišljen je kao „jedna nova, mala privremena i efikasna institucija“.²⁸ Rad Mehanizma do sada je pokazao da se uslovno može govoriti o „novitetima“ tog Mehanizma, privremenost traje već devet godina, a efikasnost nije potpuna, jer mnogi postupci nisu završeni, niti su pronađena osumnjičena lica od kojih su neki „u bekstvu“ čak od 1995.godine (pet osumnjičenih državljana Ruande koji su u bekstvu sudiće im se pred nacionalnim sudom, dok će se dvojici suditi pred Ogrankom Mehanizma za Ruandu).

6. Međunarodna ljudska prava

Zaštita ljudskih prava na nacionalnom i međunarodnom nivou je imperativ XX i XXI veka, i svakog narednog. Usavršavanje tog međunarodnog pravnog mehanizma predstavlja rešenje za milione prognanih, raseljenih i nestalih lica širom sveta. Evropski kontinent kao svojevrсна „kolevka“ ovog opšteprihvaćenog principa da je ljudski život sazdan od njegovih prava počev od najbazičnijeg-prava na život, pa preko ostalih koji upotpunjuju i dopunjuju njegov život i otelotvoravaju njegovo biće i ličnost.

„Međunarodna ljudska prava su, u stvari, deo objektivnog međunarodnog prava koje utvrđuje subjektivna prava pojedinaca i grupa...u formalnom smislu predstavljaju normativni podsistem međunarodnog prava, koga čine pravna pravila i standardi, a koji za predmet ima prava, slobode i odgovornosti pojedinaca i ljudskih kolektiviteta (grupa).“²⁹

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope, poznatija kao „Evropska konvencija o ljudskim pravima“, potpisana je 4. novembra 1950.godine u Rimu, predvidela je poseban mehanizam zaštite ljudskih prava kroz rad Evropskog suda za ljudska prava sa sedištem u Strazburu (Francuska). Sud je počeo sa radom kao stalna institucija stupanjem na snagu Protokola 11

²⁷ Zoran Stojanović, (2008): *Međunarodno krivično pravo*, šesto dopunjeno izdanje, Beograd, str. 162.

²⁸ www.irmct.org

²⁹ Milenko Kreća, (2020): *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd, str. 561.

1. novembra 1998.godine. Srbija i Crna Gora su ratifikovale ovu Konvenciju u toku 2003.godine. Pojedinaac svake države članice Saveta Evrope može da traži zaštitu svojih ljudskih prava i osnovnih sloboda pred ovim Sudom. Pravo na život garantovano je članom 2. kao pravo zaštićeno zakonom. Pravo na slobodu i bezbednost definiše član 3. Konvencije garantujući da „svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti“.

Praksa Suda je sadržajna i pravno uticajna na praksu sudova država članica Saveta Evrope. „Evropski sud za ljudska prava, u duhu svog sopstvenog stava da državama ugovornicama pripada diskreciono pravo u izboru načina na koji će svoju obavezu primjene Konvencije realizovati, i ne pokušava da nametne univerzalno obavezujući način za ostvarivanje konvencijskog standarda. On štiti cilj Konvencije, ustanovljavajući minimum koji određeni pravni sistem treba da dostigne, uvažavajući različite društvene funkcije kojima će se konvencijski standard praktično realizovati držeći se zadatog okvira“.³⁰ Zaštita prava, sloboda, zaštita pravih vrednosti i zaštita čoveka, nekada mogu u sebi da sadrže zaštitu zbog preklapanje kršenja ljudskih prava i ostvarenja obeležja međunarodnog krivičnog dela. „...moguće je da kršenje ljudskih prava ili kršenje međunarodnog humanitarnog prava stvaraju krivično delo po odredbama međunarodnog krivičnog prava, ali neće se sva kršenja ljudskih prava i humanitarnih prava lako uklopiti u okvir međunarodnog krivičnog prava“.³¹

7. Predlozi u smislu zaključka

Komisija za nestala lica Republika Srbije osnovana je Odlukom o obrazovanju Komisije za nestala lica („Službeni glasnik RS“, broj 49/06, 73/06, 116/16 i 53/10) i članom 2. Odluke određeno je da „zadaci Komisije su da sve dok postoje nerešena i sporna pitanja: prati, proučava i utvrđuje predloge za rešavanje pitanja lica s teritorije Republike Srbije koja su nestala u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ, kao i Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija; učestvuje u izvršavanju obaveza koje proizlaze iz međunarodnih sporazuma koji se odnose na rešavanje pitanja nestalih lica; koordinira rad nadležnih organa i organizacija u traženju nestalih lica, ekshumaciji i identifikaciji; sarađuje s nadležnim organima, porodicama i udruženjima nestalih lica radi rešavanja statusnih pitanja nestalih lica i humanitarnih pitanja njihovih porodica“. Sporazumom o saradnji Međunarodne komisije za nestala lica (ICMP) i Komisije Savezne Vlade SR Jugoslavije za humanitarna pitanja i nestala lica čiji je predmet sudbina lica nesta-

³⁰ Mirjana Nadaždin Defterdarević (2017): *Društvena funkcija presuda Evropskog suda ljudska prava*, Zbornik radova, Peti međunarodni naučni skup Dani porodičnog prava „Odjeci prakse Evropskog suda za ljudska prava u nacionalnim porodičnim pravima“, Pravni fakultet Mostar, str. 120-135.

³¹ Federica D'Alessandra, (2017): *The Accountability Turn in Third Wave Human Rights Fact-Finding*, Utrecht Journal of International and European Law, 33(84), 59-76.

lih u oružanim sukobima na prostorima bivše SFRJ između 1991. i 1995. godine, strane potpisnice su konstatovala da su: „svesne činjenica da se procenjuje da je do 40.000 lica nestalo u oružanim sukobima u bivšoj SFR Jugoslaviji, koji su izbili 1991. godine, kao i da je neizvesnost u odnosu na sudbinu nestalih lica postala stalni izvor patnji za porodice nestalih i prepreka za ponovnu izgradnju građanskog društva u bivšoj SFRJ; većina nestalih lica je preminula. Na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija posle 1998. godine nestalo je oko 5.800, ne zna se sudbina 1658 lica od kojih su 540 lica srpske i nealbanske nacionalnosti.³² Prošlo je više decenija od oružanih sukoba u kojima su i povodom kojih su nestala sva ova lica. Pregled koji je sažeto prikazan trebalo bi da posluži za pronalaženje nekih mogućnosti za procesno uobličavanje napora koji su već ogromni. Patnje žrtava ko zna koliko su trajale, traju još uvek, a briga i strepnja članova porodice je konstantna decenijama. Zaštita prava ličnosti na nesmetan život, na traženje zaštite od surovih posledica sukoba koji su davno završeni, na pravo na istinu i pravdu. Pomoć međunarodnog prava i međunarodnog pravosuđa morala bi da bude potražena i iskorišćena, a efikasnost tog kompleksnog međunarodnog sistema bi trebalo da pruži svojevrsnu generalnu prevenciju za sve buduće potencijalne krivce za nestanak ljudi.

³² www.kznl.gov.rs

Literatura:

- Smilja Avramov, Milenko Kreća, (2007): *Međunarodno javno pravo*, dvadeseto izdanje, Pravni fakultet u Beogradu, JP Službeni glasnik, Beograd
- Amanda Alexander, (2015): *A Short History of International Humanitarian Law*, The European Journal of International Law, Vol. 26 no. 1.
- Federica D'Alessandra, (2017): *The Accountability Turn in Third Wave Human Rights Fact-Finding*, Utrecht Journal of International and European Law, 33(84), 59-76.
- Nemanja Danilović, (2020): *Novi intervencionizam i humanitarna intervencija u međunarodnoj praksi*, Megatrend revija broj 2/2020
- Mirjana Nadaždin Defterdarević (2017): *Društvena funkcija presuda Evropskog suda ljudska prava*, Zbornik radova, Peti međunarodni naučni skup Dani porodičnog prava „Odjeci prakse Evropskog suda za ljudska prava u nacionalnim porodičnim pravima“, Pravni fakultet Mostar, str. 120-135.
- Miroslav Živković, (2002): *Uvod u teoriju države i prava*, Beograd
- Milenko Kreća, (2020): *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, dvanaesto dopunjeno izdanje, Beograd
- Aida Torres Perez (2017): *The independence of international judiciary: concept, methods, and current challenges*, Maastricht Journal of European and Comparative Law 2017, Vol. 24(4), 459-461.
- Zoran Stojanović, (2008): *Međunarodno krivično pravo*, šesto dopunjeno izdanje, Beograd
- Međunarodna Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (potvrđena Zakonom o potvrđivanju Međunarodne Konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, objavljen u „Službenom glasniku RS-Međunarodni ugovori broj 1/2011)
- Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949.godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba
- www.kznl.gov.rs
- www.irmct.org
- www.icc-cpi.int

Jasmina Krštenić
Jovana Tomić

UDC 341.322.5-058.65(497)"1991/1995"
341.322.5-058.65(497.115)"1998/2001"

341.4

DOI: 10.5937/MegRev2102127K

Expert article

Received 16.04.2021.

Approved 26.04.2021.

INTERNATIONAL LAW'S AND INTERNATIONAL JUDICIARY'S HELP IN FINDING MISSING PERSONS IN ARMED CONFLICTS ON TERRITORY OF EX SFRJ AND AP KiM

Summary: *The law is made to help in solving problems that appear in interpersonal relations and burden their existence, cooperation, and future. For different sort of problems, different law branches are engaged. The problem of armed conflicts, warfare and suffering follow humankind and civilization from ancient human communities. It seems impossible the living without conflicts, and more discouraging thing, the future is not spared from similar happenings. Innocent people suffer in armed conflicts no matter if there is local or regional, international conflict. Many people are recorded as missing persons. Years have passed, no results are available in order of finding the truth, finding bodies; suffering of relatives to alleviate. International law and the international judiciary must give answer, protection, and lesson. The truth is important for the unjustified suffering of the victims, for reconciliation which directs the future.*

Keywords: *Missing persons, Armed conflict, International law, International judiciary*